

Сав'юк Л.О.

кандидат технічних наук, доцент, докторант;

Драчук Ю.З.

доктор економічних наук, професор

Інститут економіки промисловості НАН

України, м. Київ

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РІВНЯ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто сутність, інструменти та основні складові процесу формування ефективної державної політики сприяння інноваційній діяльності суб'єктів промислової сфери. У поданій статті узагальнено характеристику старопромислових шахтарських регіонів, розглянуто структуру та особливості праці в старопромислових шахтарських та суміжних регіонах на рахунок встановлення взаємозв'язків із ринком підготовки високопрофесійних кадрів для машинобудівної галузі, визначено напрями розвитку машинобудівної галузі у старопромислових шахтарських регіонах та її забезпечення професійними кадрами. Проаналізовано директивний, компенсаційний і доповнюючий характер впливу заходів інвестиційної політики держави на розвиток та становлення інновацій в старопромислових регіонах України.

Ключові слова: старопромисловий регіон, економічний розвиток, інновація, інноваційна діяльність, суб'єкт, об'єкт, державна політика, напрям розвитку

Savyuk L.O., Drachuk Ju.Z.

DIRECTIONS OF INCREASE INNOVATIVE LEVEL OF OLD INDUSTRIAL REGIONS OF UKRAINE

Annotation. The article deals with the essence, tools and main components for

the process of formation of an effective state policy in order to promote the innovative activity of the subjects of the industrial sphere. This article summarizes the characteristics of the old miner's regions. The structure and peculiarities of labor in the indicated and adjacent regions considered are at the expense of establishing interrelations with the market of training highly professional personnel for the machine-building industry. The directions of development of the machine-building industry in the old miner's regions and its provision by highly professional personnel are determined. The legislative, compensatory and complementary character of the influence of measures of the investment policy of the state on the development and formation of innovations in the old industrial regions of Ukraine analyzed is.

Keywords: old industry region, economic development, innovation, innovation activity, subject, object, government policy, development direction

Савюк Л.А., Драчук Ю.З.

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО УРОВНЯ СТАРОПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье рассмотрены сущность, инструменты и основные составляющие процесса формирования эффективной государственной политики содействия инновационной деятельности субъектов промышленной сферы. Обобщена характеристика старопромышленных шахтерских регионов, рассмотрена структура и особенности труда в старопромышленных шахтерских и смежных регионах на счет установления взаимосвязей с рынком подготовки высокопрофессиональных кадров для машиностроительной отрасли, определены направления развития машиностроительной отрасли в старопромышленных шахтерских регионах и ее обеспечения профессиональными кадрами. Проанализированы директивный, компенсационный и дополняющий характер влияния мероприятий инвестиционной политики государства на развитие и становление инноваций в старопромышленных регионах Украины.

Ключевые слова: старопромышленный регион, экономическое развитие,

інновація, інноваційна діяльність, суб'єкт, об'єкт, державна політика, напрямлення розвитку

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020р., яка розроблена з урахуванням європейських вимог і пріоритетів, концептуально спирається на необхідність підвищення конкурентоспроможності регіонів з допомогою оптимізації та диверсифікації структури економіки. При цьому акцент спрямовується на підвищення інноваційного й інвестиційного потенціалу регіонів, розвиток бізнес-середовища, забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Спрямованість концентрації зусиль стратегії - у модернізації та технічному переоснащенні підприємств металургійного, машинобудівного, енергетичного й хімічного комплексів як застаріваючих галузей, анклавів яких уже сьогодні зростають у східних регіонах країни. Європейська практика вирішення проблем регіонального розвитку ґрунтується насамперед в перетворенні проблем регіонального розвитку при можливості мобілізації та ефективного використання регіонального потенціалу, економічного зближення й зменшення ефективного значення національних кордонів [1, С. 97]. Така модель регіонального розвитку одержала назву "Новий регіоналізм", вона ґрунтується на зв'язку між регіоном і міжнародним або європейським порядком, причому регіони прагнуть знайти своє місце в державі, Європі і на міжнародному ринку.

До старопромислових регіонів України на сьогодні віднесено Дніпропетровську, Харківську, Запорізьку, Полтавську, Донецьку та Луганську області. Дві з них мають шахтарську спеціалізацію та включають у свій склад тимчасово окуповані території. Починаючи з 2014 р., падіння промислового виробництва у Донецькій та Луганській областях було найбільшим серед інших областей України і старопромислових регіонів, зокрема, та було обумовлено втягненням їх територій в збройне протистояння [2]. На думку авторів, лише 4 регіони можуть бути віднесено до типу старопромислових – Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Харківська

області. Донецька та Луганська області обтяжені іншими негативними типологічними ознаками, такими, як постійний економічний занепад, стагнація, небезпека виникнення конфліктних ситуацій, техногенних та екологічних катастроф. Дані регіони мають найбільш віддалену оптимістичну перспективу переходу до стану регіонів сталого розвитку, навіть при умові їх переходу під контроль української держави. Саме вони особливо гостро потребують розвитку на своїх територіях високотехнологічного виробництва, в тому числі інноваційного машинобудівного комплексу.

В умовах окупації старопромислових шахтарських регіонів є потреба у негайній підготовці до перебудови машинобудівного комплексу та його трансформації у високотехнологічну та інноваційну галузь промисловості. Початком цьому мають бути якісні зміни у процесах підготовки інженерного складу даного сектору промисловості, а також ретельний аналіз наявних машинобудівних галузей на їх відповідність кон'юктурі світового ринку, можливості їх переоснащення у високотехнологічній та інтелектуальній виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічний стан вітчизняного машинобудівного комплексу протягом різних періодів функціонування висвітлюється в численних працях учених та дослідників. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств, стратегічні цілі та пріоритети їх трансформування у високотехнологічне виробництва розглянуто у роботах у Амоші А.І., Вишневського В.П., Збараської Л.А., Довгань Л.Є., Сімченко Н.О., Данилишина Б. М., Клинового Д.В., Пепа Т.В., Тарасової Н.В., Клименко Л.П., Ємельянова В.М., Точиліна В.О., Венгера В.В., Кравченко М.О., Уваровського Р.Д., Шейко І.А. та інших провідних науковців.

У цілому розвиток і розміщення машинобудування України супроводжується сукупністю таких загальних проблем його територіальної організації:

- концентрація машинобудівного виробництва у великих містах;
- недостатньо ефективна галузева й організаційна структура машинобудування, яка характеризується недостатнім розвитком наукомістких

галузей, переважанням у структурі виробництва універсальних підприємств з високою матеріаломісткістю виробництва;

- слабкий розвиток машинобудівної бази в середніх і малих містах, окремих регіонах;
- відсутність комплексного розвитку машинобудування в багатьох машинобудівних центрах і регіонах;
- територіальна несумісність підприємств ряду галузей;
- недостатній розвиток внутрішньо регіональної виробничої кооперації, що призводить до виникнення надмірно дальніх, зустрічних та інших неефективних територіально-виробничих зв'язків.

Вирішення гострих проблем територіальної організації машинобудування країни визначається чіткою розробкою державної та регіональних програм розвитку цієї галузі. Так, правильна орієнтація Донецького і Придніпровського регіонів має передбачати збереження (а в перспективі – розвиток) спеціалізації важкої промисловості, тракторного і сільськогосподарського, енергетичного та хімічного машинобудування. Вести будівництво нових підприємств недоцільно. Слід зосередитися на поглибленні предметної, детальної та технологічної спеціалізації.

Формування цілей статті. Проаналізувати сутність та сучасні тенденції інноваційної діяльності суб'єктів промислової сфери. Охарактеризувати роль і основні механізми впливу на інноваційну діяльність у виробничій сфері з боку української держави. Враховуючи євроінтеграційні процеси, дослідити стан розвитку інноваційної діяльності та напрями підвищення інноваційного рівня старопромислових регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Рівень розвитку регіонів оцінюється за багатьма видами економічних показників та визначається шляхом порівняння регіональних індикаторів розвитку із середніми по країні або з аналогічними показниками інших регіонів (деколи з показниками інших країн). Головними економічними показниками є валовий внутрішній продукт (ВВП) або валовий суспільний продукт (ВСП), валовий національний продукт (ВНП) і валова додана вартість (ВДВ) або національний дохід (НД) на одну особу. Різні

аспекти економічного розвитку регіону аналізуються з метою встановлення об'єктивного діагнозу, на основі якого здійснюється ранжування регіонів за рівнем їх розвитку та розробляється певна стратегія і тактика подальшого регіонального розвитку.

Характерною особливістю розвитку регіонів України є поглиблення наявних міжрегіональних диспропорцій за соціально-економічними показниками. На сьогодні доцільно виділяти чотири типи регіонів: регіони-лідери, високорозвинені, розвинені та проблемні [3, с. 292-293]. Згідно даної класифікації до проблемних регіонів відносяться такі, становище яких за сукупністю показників гірше середньо державного рівня на 10% і більше. Матеріальне виробництво в цих регіонах не отримало достатнього розвитку, вони мають дотаційну структуру бюджету, недостатній фінансовий потенціал, у тому числі інвестиційний. В даних регіонах деякі соціальні показники мають загрозливе значення для безпеки держави, що переводить їх до класу потенційно депресивних, а ринок праці напряму залежить від розвитку промислового виробництва.

Індекс промислової продукції є індикатором позитивного розвитку промисловості, як показник динаміки обсягу промислового виробництва, середньозважена величина з відповідних індивідуальних індексів по кожному товару. Розрахунок базується на даних щодо динаміки виробництва виду продукції за постійним набором товарів-представників і структурі валової доданої вартості за видами промислової діяльності за базисний рік (2010=100%). Індекс промислової продукції за звітний період розраховується з урахуванням уточнених даних за попередній період. У травні поточного року, для прикладу, проти травня 2017 р. індекс промислової продукції по країні, скоригований на ефект календарних днів, склав 102,9%. Індеси промислової продукції за регіонами країни, згідно даних Державної служби статистики, що відносяться до старопромислових, наведено нижче (табл. 1).

**Індекси промислової продукції старопромислових регіонів та країни у
цілому**

	Травень 2018 до		Січень– травень 2018 до січня–травня 2017	<u>Довідково:</u> січень– травень 2017 до січня–травня 2016
	квітня 2018	травня 2017		
Україна	103,1	102,5	102,6	99,4
Дніпропетровська	96,9	99,4	105,0	96,7
Донецька	105,0	108,1	104,3	88,5
Запорізька	103,3	106,6	105,5	107,7
Луганська	98,0	108,0	72,0	72,0
Полтавська	95,4	99,8	100,4	98,0
Харківська	111,8	96,0	96,2	108,7

Особливе занепокоєння викликає стан розвитку промисловості в Луганській області, де індекс промисловості знизився у порівнянні із травнем 2017 р. на 10 %. Зменшення індексу спостерігається в Полтавській, Запорізькій, Донецькій та Дніпропетровській областях на 4.4%, 3.3% - 3.1%, 2.5% відповідно. Зростання даного індексу досягнуто лише у Харківській області на 15.8%. При порівняльному аналізі індексу промислової продукції для періодів із січня по травень 2017 та 2018 рр., ситуація стає якісно іншою: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області мали більше значення індексу промисловості, ніж у цілому по країні. Відставали за даним показником Харківська та Луганська області. Аналіз статистичних даних за 2016-2017 рр. спонукає до висновку щодо суттєвих проблем промислового розвитку у Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях. Луганська область має тенденцію до стагнації і може бути віднесена, скоріше, до слаборозвиненого

регіону з постійно-діючим економічним занепадом. Згідно інформаційного аналізу наукових джерел запропоновано комплексну типологію та класифікацію старопромислових регіонів України станом на 2017 рік (рис. 1).

Дана класифікація розроблена авторами та потребує подальшого обґрунтування та деталізації. Однак, на нашу думку, станом на 2017 рік, лише 4 регіони можуть бути віднесені до типу старопромислових – Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Харківська області. Донецька та Луганська області обтяжені іншими негативними типологічними ознаками та мають найбільш віддалену оптимістичну перспективу переходу до стану регіонів сталого розвитку. Саме вони особливо гостро потребують розвитку на своїх територіях високотехнологічного виробництва, в тому числі інноваційного машинобудівного комплексу.

Одразу після економічної кризи 2008–2009 рр., динамічні зміни в структурі промислового виробництва показали повною мірою назрілу проблему структурної модернізації старопромислових регіонів. Незважаючи на те, що перед промислово розвиненими країнами ця проблема постала ще в 80-х роках минулого століття, у нашій країні її розв'язання тривалий час не було пріоритетним напрямком, що пояснювалося можливістю успішної екстенсивної експлуатації успадкованих від загальносоюзного поділу праці базових галузей і ресурсного потенціалу промислово розвинених територій. Низька продуктивність базових галузей старопромислових регіонів компенсувалася дешевиною енергоресурсів, сировини й праці, а також невисокими екологічними вимогами до промислової діяльності.

Посткризове відновлення, насамперед, в Донецькій і Луганській областях, було пов'язано з рядом проблем. Підвищена кон'юнктура міжнародних ринків виявилася більш вимогливою до якості виробленої продукції. У цих умовах базовим галузям старопромислових регіонів, таким як металургія та хімічна промисловість, так і не вдалося повернутися до кризової ролі драйверів економічного зростання. А наростання структурних диспропорцій регіонів відіграло не останню роль у створенні політико-економічної основи кризи, що переросла у відкриту воєнну агресію проти України з боку східного сусіда.

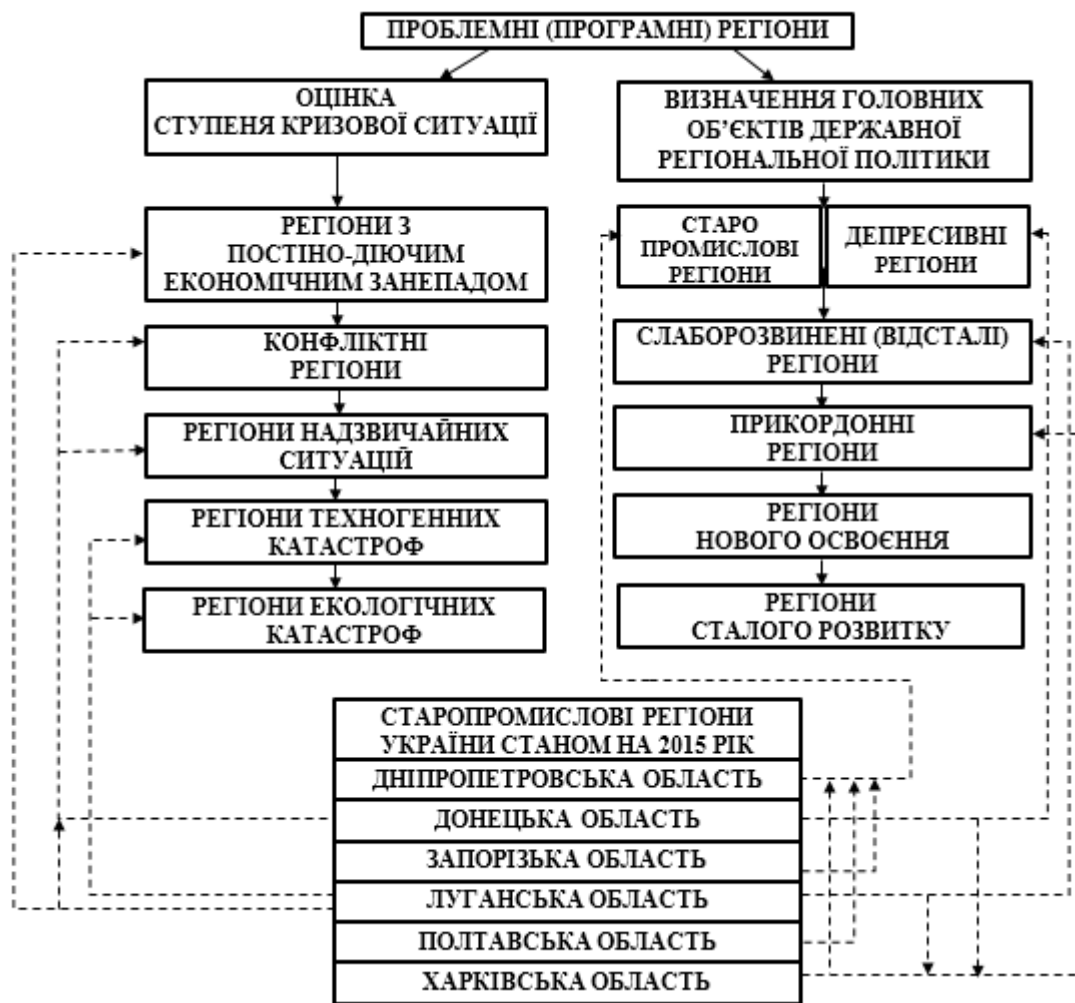

Рис.1 Комплексна класифікація та типологія старопромислових регіонів України

(----->- зміни типу у період 2015-2017 рр.)

У старопромислових регіонах України традиційно переважав тренд пристосування до мінливих умов при мінімумі структурних змін. У роки розквіту тут сформувався специфічний соціальний капітал. Об'єктивних підстав для тиску на центральну владу було достатньо: значна частка зайнятості на підприємствах базових галузей, соціальні проблеми мономіст, у яких основним джерелом коштів було одне або кілька розташованих поряд великих пром підприємств, вагомий внесок в експортні доходи країни, екологічні ризики, обумовлені або виробництвом, або його припиненням (шахти) тощо.

На сьогодні традиційні галузі, що становлять значну частку в економічній структурі регіонів, демонструючи збиткову ефективність, відволікали на себе значну частку ресурсів, необхідних для становлення нових галузей, а це слугувало додатковим фактором консервування неефективної структури. Таким чином, поряд із необхідністю радикальних змін у структурі економіки старопромислових регіонів не менш важливою проблемою їх трансформації є зміна поведінкових стереотипів економічних суб'єктів. Проблеми цих регіонів специфічні й не є простим результатом циклічного розвитку економіки та старіння базових галузей.

У європейській практиці вирішення проблем регіонального розвитку цей напрям одержав назву "новий регіоналізм". Він ґрунтується насамперед на перетворенні проблем регіонального розвитку на можливості мобілізації неефективного використання регіонального потенціалу, економічного зближення й зменшення економічного значення національних кордонів [4]. Такий інтегральний соціоекономічний підхід має лягти і в основу нової регіональної політики України, зокрема, щодо розв'язання проблем старопромислових регіонів.

На жаль, в основі формування структурної й регіональної політик в Україні традиційно перебувала класична циклічно-еволюційна інтерпретація просторового розвитку. Регіональна політика щодо старопромислових регіонів зосереджувалася на виживанні або трансформуванні "найстаріших" галузей, збільшуючи залежність від зовнішніх дотацій або преференцій. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 р. для Донецької і Луганської областей стимулювала подальший інерційний розвиток базових галузей без істотних змін у структурі економіки регіонів. В той же час для Дніпропетровської області стратегія передбачала не тільки модернізацію існуючих об'єктів гірничо-металургійного комплексу, а й освоєння нових конкурентоспроможних видів металопродукції з високою доданою вартістю, збільшення випуску високотехнологічної, наукомісткої, конкурентоспроможної на світовому ринку продукції ракетно-космічної, електронної, транспортної галузей, машинобудування.

Із середини 2000-х у вітчизняній політиці структурної перебудови старопромислових регіонів вдавалися до спроб упроваджувати елементи європейського досвіду. Акцент було зроблено на трьох напрямках [4]:

- розвиток малого бізнесу (в основному за рахунок розвитку підприємницьких ініціатив) та активізації самозайнятості;
- перепідготовка вивільнених співробітників;
- розвиток інноваційних анклавів (зокрема, технопарків).

Однак при цьому не бралось до уваги вже згадуваний супротив структурним змінам: негативне сприйняття населенням процесу реструктуризації, слабка мотивація працівників базових галузей промисловості старопромислових регіонів для перепідготовки й перекваліфікації, низька міжгалузева і територіальна мобільність вивільнених працівників, слабкість підприємницького потенціалу, несприйнятливість діючих у базових галузях капіталів до заснованих на інноваціях факторів конкурентоспроможності тощо. Тому загалом процес диверсифікації мав швидше декларативний характер.

На даний час з 55 шахт на окупованій території 34 належать ліквідації, а інші не працюють у повну силу, затримують заробітну плату, скорочують штат і кількість робочих місць. У цих районах раніше проживало близько 3 млн осіб, для працездатних з них на сьогодні відсутні можливості працевлаштування. З весни 2017 р. на 40 великих промислових підприємствах (в основному це шахти і металургійні підприємства) введено зовнішнє управління, що знизило обсяг надходжень від податків до бюджетів підконтрольної території. Вказані проблеми додалися до існуючих раніше – вузька спеціалізація господарств, застаріла матеріально-технічна база, виснаження природних ресурсів та недосконала екологічна ситуація.

Однак, розвиток промисловості та стабільність ринку праці окупованих територій мають позитивні перспективи. Проведене влітку 2017 р. соціологічне опитування показало, що «Донбас має широкий спектр напрямів економічного розвитку. Найбільш перспективними можуть бути: розвиток малого та середнього бізнесу, відновлення агро-промислового комплексу, відбудова важкої промисловості, створення інноваційних підприємств» [5, с. 8]. При

цьому слід враховувати, що за різними оцінками, вартість створення нового робочого місця, тільки на підприємствах металургійної сфери, може складати від 21,2 тис. \$ до 1 млн. \$. Відповідно, разом обсяг коштів, необхідних для відновлення інфраструктури та створення нових робочих місць, може сягати понад 50 млрд. \$, і поки що джерела надходження цих коштів відсутні [6].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, де передбачається сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України, з особливим акцентом на співробітництві в базових для старопромислових регіонів видобувній і металургійній галузях, відкриває нові можливості у створенні умов для трансформації старопромислових регіонів, посилюючи значущість вивчення відповідного досвіду Євросоюзу.

Політика ЄС у сфері структурної перебудови старопромислових регіонів базується на Концепції спільного розвитку, на яку покладається завдання посилення ефекту структурної політики ЄС. Сприяння такій структурній перебудові здійснюється в рамках регіональної політики на основі структурних фондів ЄС і заохочення регіональних ініціатив.

В цьому плані доцільно привести погляд авторів роботи [6] на економічний стан галузі машинобудування протягом різних періодів функціонування комплексу, де обґрунтовано результати перебудови вітчизняної промисловості, вплив світової фінансово-економічної кризи на переробну промисловість та машинобудування. Як зазначається авторами, «...в результаті багато промислово розвинених країн не тільки втратили свої позиції світових лідерів розробки, виробництва і реалізації промислової продукції, але і зіткнулися з новими ризиками втрати цілого ряду галузей, технологічної залежності і соціальної напруги. Наслідком цього стало помітне охолодження до ідей Вашингтонського консенсусу (імперативів приватизації, лібералізації, стабілізації) і відродження інтересу до активного регулювання економіки, перш за все в сфері промисловості, пошуку його нових виробничих ланцюжків створення вартості для конкурентоспроможності ЄС і потенціалу створення робочих місць. Комюніке визначає стратегічний каркас для нової комплексної промислової політики, якою будуть стимулюватися відновлення економіки і

зайнятості, забезпечуючи процвітання промислової бази світового рівня в країнах ЄС». Важливим аспектом, що підтверджується в цій роботі, є «...необхідність починати процес відновлення зв'язків у ланцюжку "освіта - наука - виробництво" саме з бізнесу: його динамічного розвитку попиту (з урахуванням конкретних потреб ринку) і фінансова підтримка можуть дати реальний поштовх масштабним промисловим інноваціям. В цьому плані необхідно максимально використовувати те найкраще, що накопичила світова практика по інноваційному стимулюванню бізнесу.

Станом на початок анексії Криму та військових дій на сході в нашій країні спостерігався факт недостатнього розвитку підприємств, що виготовляли машини й устаткування для металургії, гірничодобувної, хімічної промисловості, паливно-енергетичного комплексу. Через специфіку даного напрямку машинобудування, воно тяжіло до споживача та сировини. Підприємства галузі були розміщені переважно на Донбасі та в Придніпров'ї. До найбільших великих підприємств даної спеціалізації в старопромислових регіонах Донбасу належали Новокраматорський та Горлівський машинобудівні заводи. Великими центрами важкого машинобудування були також Артемівськ, Донецьк та Луганськ. У старопромислових районах була також розміщена частка підприємств точного машинобудування з орієнтацією на високо кваліфіковані кадри. Так, у Донецьку функціонували підприємства електротехнічного машинобудування, що спеціалізувалися на випуску електричних двигунів, апаратів, приладів, кабелю та іншої продукції, призначеної для передачі і споживання електроенергії.

З виробничої точки зору, старопромисловим шахтарським регіонам слід переймати досвід Дніпропетровського регіону, де випробовуються можливості перебудови машинобудівного комплексу на основі технологічних інновацій, міждержавної кооперації та розвитку середнього та малого бізнесу. Так, наприклад, у м. Дніпро ТОВ «Нива-Україна», яке є офіційним представником в Україні білоруського унітарного виробничого підприємства «Нива-Холдинг», об'єднує інженерно-технічний центр і сім машинобудівних заводів. Основним напрямком діяльності даного підприємства є підбір і постачання гірничо-

шахтного і збагачувального устаткування з його подальшим сервісним обслуговуванням під конкретні гірничотехнічні умови експлуатації та вимоги замовника [7]. Таким чином, старопромислові регіони мають всі можливості та потужний потенціал для формування конкурентоспроможного машинобудівного комплексу, який повинен забезпечуватися висококваліфікованими інженерними кадрами.

Висновки: В умовах часткової окупації старопромислових шахтарських регіонів є потреба у негайній підготовці до перебудови машинобудівного комплексу та його трансформації у високотехнологічну та інноваційну галузь промисловості. Початок даному процесу повинні покласти якісні зміни у процесах підготовки інженерного складу[8; 9] даного сектору промисловості, а також ретельний аналіз наявних машинобудівних галузей на їх відповідність кон'юктурі світового ринку та можливості їх переоснащення і перетворення у високотехнологічні, наукомісткі та інтелектуальні виробництва [10].

Література:.

1.М. Китинг. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М. Китинг // Логос 6(40). – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pavroz.ru/files/keatingnewregionalism.pdf>.

2. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2015. – 304 с.

3. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навчальний посібник / М.О. Джаман . – Київ: Центр учбової літератури, 2014. – 384 с.

4. Амоша А.И. Неиндустриализация и новая промышленная политика Украины [Електронний ресурс] / А. И. Амоша, В. П. Вишневикий, Л. А. Збаразская // Економіка промисловості. – 2012. – № 1 – 2 (57 – 58). – С. 3 – 36. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41254/st_57_01.pdf. – Назва з екрану.

5 Заходи по відновленню територій Донбасу, постраждалих внаслідок бойових дій. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3020/>.

6. Мазур А. Г. Новий регіоналізм та діагностика економічного розвитку регіональних економічних систем / Мазур А. Г.. // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – №1. – С. 3–10.

7. О компанії [Електронний ресурс] // Офіційний представник білоруського унітарного виробничого підприємства «Нива-Холдинг». – 2017. – Режим доступу до ресурсу: www.niva-ukraine.com.

8. Savyuk L. The sphere of educational services in the context of world globalization / L. Savyuk // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 4 (50). – С. 74-81/

9.. Драчук Ю.З. Сфера освітніх послуг як вирішальний фактор формування економіки знань на теренах України / Драчук Ю.З., Сав'юк Л.О.. // Науковий економічний журнал ІНТЕЛЕКТ ХХІ. – 2018. – №1. – С. 58–63.

10. Галузеве машинобудування [Електронний ресурс] // Національний ТУ «Дніпровська політехніка». – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://gmi.nmu.org.ua/ua/news/news_kaf/galuseve_mashinobuduvannja/.018. – №1. – С. 58–63.